

Калитко С. Л., Кравчук О. М. Події в Жмеринці у добу Директорії УНР // Слідами історії Жмеринського краю. Матеріали першої науково-краєзнавчої конференції, 23 березня 2018 р., м. Жмеринка. Вінниця, 2018. С. 100-106.

С. Л. Калитко, О. М. Кравчук.

ПОДІЇ У ЖМЕРИНЦІ У ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР

У незалежній Україні з'явилася можливість докладного вивчення історичних подій, пов'язаних з Українською революцією 1917-1921 рр., що відбувалися в окремих регіонах. Місто Жмеринка відіграла велике стратегічне значення завдяки залізничному вузлу, звідки здійснювалося сполучення у напрямках Києва, Одеси, Львова, Могилів-Подільського, а далі у Молдову та Румунію. У радянській історико-краєзнавчій літературі з історії міста висвітлювалася діяльність лише тих політичних сил та збройних формувань, що прагнули до встановлення радянської влади. Їх супротивників згадували в негативному контексті [1]. У сучасних краєзнавчих виданнях подій цього періоду стисло торкалися В. Вовкодав і В. Лазаренко [2], В. Співак [3], О. Дмитрук [4]. Окремі події, пов'язані зі Жмеринкою та селищем Браїлів, розташованим неподалік, згадуються у працях Н. Слободянюка і В. Логвінова [5], М. Смірнова [6]. Більш докладно про перипетії боротьби за утвердження української державності у місті йдеться у публікаціях О. Кравчука і К. Завальнюка [7], О. Кравчука, С. Калитка і Н. Марценюк [8].

Проте найменш відображено діяльність влади Директорії УНР та її самої під час короткочасного перебування у місті, чому присвячено це повідомлення.

За гетьманської влади у Жмеринці дислокувався штаб та військовий суд 25 австро-угорського корпусу. Окупаційними військами були заарештовані і знаходилися у в'язниці, очікуючи цього суду, приблизно 1 тис. українських громадян, серед яких були учителі, кооператори, студенти, адвокати [9].

Дізнавшись про поразку Австро-Угорщини та Німеччини у Першій світовій війні, 3 листопада австрійські вояки почали стрілянину у місті та мітингували. Також повстали підрозділи 7 угорської кірасирської дивізії [10]. Згодом вони вирушили на батьківщину.

Влада Директорії УНР постала із протигетьманського повстання у листопаді 1918 р., коли, втративши підтримку Німеччини та Австро-Угорщини П. Скоропадський проголосив федерацію Української держави з майбутньою найбільшовицькою Росією.

На час повстання у Жмеринці знаходився гетьманський гарнізон у складі піхотного полку, артилерійського дивізіону та кавалерійського підрозділу [11].

З початком повстання до гарнізону у Жмеринці прибув посланець Директорії. На його заклик 26 осіб з молодшого офіцерського складу перейшли на бік Директорії, обеззброїли два бронепоезди і негайно вирушили до Білої Церкви [12].

У самій Жмеринці події розгорталися з певними особливостями. Серед залізничників, які складали значну частину населення міста, значного поширення набули агітація та симпатії до російських політичних партій, особливо більшовиків. У грудні 1918 р. вони виступили проти влади гетьманату спільно з місцевими діячами, які боролися за відновлення Української Народної Республіки. Комісар УНР Жмеринки С. Качур, колишній старший телеграфіст станції, організував 1 Жмеринський республіканський полк чисельністю 150 осіб для охорони станції. У полку успішно діяли агітатори повстанського комітету, в якому, крім представників інших лівих партій, були більшовики. Разом обидві політичні сили взяли участь у бою з німецьким гарнізоном та підрозділом, що прибув залізницею, 6 грудня 1918 р. і обеззброїли їх.

Перехід командира 1 республіканського полку А. Чекурди на бік повстанського комітету і передача командування більшовику Рябчуку зумовив обеззброєння цього військового підрозділу Брацлавським полком армії УНР [13]. У Жмеринці встановилася влада Директорії УНР.

У цей час на станції Жмеринка був заарештований, допитаний і розстріляний міністр гетьманського уряду М. Воронович. У спогадах В. Рейнбота – міністра гетьманського уряду вказується, що М. Вооновича відрядили до румунського міста Яси для зустрічі з представниками країн Антанти. Про суть політики гетьманського уряду свідчать інструкції, що їх отримав М. Воронович. Зокрема, він повинен був переконати представників Антанти, «що лише при збереженні існуючого державного ладу на Україні (гетьманату – авт.), можливе швидке відновлення могутньої Росії із нищенням в корені жажливого більшовизму. Врятована від більшовиків Росія навечно залишиться вірною і відданою союзницею рятівників не лише з політичних інтересів, але й за поштовхом серця відродженого народу» [14]. Смерть М. Вороновича зірвала плани гетьманського уряду встановити зв'язок з Антантою і спробувати заручитися її підтримкою, насамперед, військовою.

Після того, як 1 грудня 1918 р. уряди Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки уклали попередній «передвступний» договір про Злуку українських земель – об'єднання в єдину незалежну УНР українських територій, що раніше перебували під владою Російської та Австро-Угорської імперій, наприкінці грудня 1918 р. у Жмеринку прибули військові підрозділи УГА [15].

У зв'язку з наступом на УНР Червоної армії більшовицької Росії, із 1 лютого 1919 р. у Жмеринці було розміщено штаб армії УНР [16]. 6 березня 1919 р. з Вінниці до Жмеринки прибули Директорія та уряд УНР. Тут 9 березня 1919 р. було ухвалено закон про об'єднання міністерств продовольчих справ і торгу та промисловості в одне міністерство народного господарства. Закон підписав Д. Маркович – заступник голови Ради народних міністрів УНР [17].

18 березня 1919 р. Таращанський полк, формування у складі Червоної армії, проголосив у Жмеринці радянську владу. Втрата Жмеринки значно погіршила становище армії УНР. 21 березня 1919 р. командування Південно-Західного фронту, яке було відрізане від решти армії УНР, зробило спробу перейти на бік більшовиків [18].

На початку липня 1919 р. ситуація змінилася. Підрозділи армії УНР переходять у наступ і 4 липня відновлюють владу УНР у Жмеринці. Проте більшовикам вдалося переламати ситуацію на фронті. Нарком у військових справах УСРР М. Подвойський, терміново прибувши до Вінниці, розгорнув контрнаступ. У запеклих боях частини армії УНР втратили 7 липня Жмеринку [19]. Бої за місто відновилися у серпні 1919 р. З боку армії УНР у них брали участь I і III корпуси УГА, Запорозька група полковника В. Сальського. Загальне командування з'єднанням здійснював комендант III корпусу генерал-четар А. Кравс. Також у боях брала участь група Ю. Тютюнника, до якої також входили підрозділ «Запорозька Січ» отамана Ю. Божка і загін Я. Шепеля [20]. 9 серпня 1919 р. більшовицькі війська залишили місто [21].

У Жмеринці 12 серпня 1919 р. перебував С. Петлюра. 14 серпня він тут мав зустріч з місією Антанти [22].

20 серпня 1919 р. у Жмеринці між командуванням армії УНР і штабом Революційної повстанської армії України (махновців) підписано угоду про спільну боротьбу з білогвардійськими військами А. Денікіна [23].

4 листопада 1919 р. на нараді у Жмеринці за участі членів Директорії, уряду, вищого командування, з'ясувалося прагнення командування Української Галицької армії, в якій поширилася епідемія тифу, укласти перемир'я з військами А. Денікіна. Це відбулося 6 листопада [29].

11 листопада 1919 р. у Жмеринку увійшли білогвардійські війська А. Денікіна, 6 січня 1920 р. – Червона армія [25].

У 1920 р. після укладення Варшавського договору між УНР і Польщею, під час наступу військові підрозділи армії Польщі та УНР 29 квітня 1920 р. зайняли Жмеринку [26]. У ході воєнних дій, через наступ Червоної армії, уряд УНР знову 9-14 червня 1920 р. перебував у Жмеринці. На засіданнях уряду були, зокрема, ухвалені рішення про

відрядження до Бельгії військової місії; діяльність установ міністерств фінансів і шляхів; торговельно-економічну місію УНР в Польщі, фінансові витрати на потреби війська, органів місцевого самоврядування, на допомогу гуцулам та ін.

23 червня 1920 р. Червона армія знову повернулася до Жмеринки [28].

Отже, наприкінці 1918 - у 1920 рр. у Жмеринці відбувалися події Української революції 1917-1921 рр., на короткий час у місті перебували Директорія та уряд УНР. Поразка українських державних сил була зумовлена, окрім іншого, відсутністю консолідації суспільства, чим скористалися сусідні держави.

Джерела та література:

1. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. К., 1972. С. 219-221.
2. Вовкодав В., Лазаренко В. Жмеринський край: Історико-краєзнавчий нарис. Вінниця, 2005. С. 35-36, 59-62.
3. Співак В. Місту Жмеринка – 100 років: Інформаційний вісник. [Жмеринка], 2003. Вип. 4. С. 7-9.
4. Дмитрук О. Жмеринка – 110 років: фотоальбом. Вінниця, 2013. С. 11-12.
5. Слободенюк Н. П., Логвінов В. О. Браїлів: стежками історії: Краєзнавчі нариси. Вінниця, 2004. С. 29-30.
6. Смірнов М. Браїлів: Погляд крізь століття. Вінниця, 2016. С. 103-104, 106-110.
7. Кравчук О., Завальнюк К. Спогади А. Чекурди про події Української революції у Жмеринці (1918 р.) // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Вінниця, 2013. С. 65-69.
8. Кравчук О., Калитко С., Марценюк Н. Повалення влади гетьмана П. Скоропадського на Поділлі // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Вінниця, 2013. С. 345-346.
9. Кравчук О., Ратушняк І., Завальнюк К. Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи. Вінниця, 2016. С. 176.
10. Там само. С. 190.
11. Кравчук О., Завальнюк К. Вказана праця. С. 67.
12. Мельничук О. Події Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. на Поділлі (за спогадами І. Д. Юрченка) // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р. Вінниця, 2015. С. 232-234.
13. Кравчук О., Завальнюк К. Вказана праця. С. 67-68.; Кравчук О., Калитко С., Марценюк Н. Вказана праця. С. 345-346.
14. Воспоминания В. Е. Рейнбота о его пребывании в должности товарища министра внутренних дел, министра внутренних дел, а позже министра юстиции в составе правительства гетмана П. П. Скоропадского [не ранее 31 декабря 1918 г.] // Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год: Сборник документов. М., 2014. С. 122.
15. Співак В. Вказана праця. С. 7.
16. Співак В. Вказана праця. С. 8.; Вовкодав В., Лазаренко В. Вказана праця. С. 59.
17. Директорія. Рада Народних Міністрів УНР 1918-1920. Документи і матеріали. У 2 т. К., 2006. Т. 2. С. 503.
18. Верстюк В. Передмова // Директорія. Рада Народних Міністрів УНР 1918-1920. Документи і матеріали. У 2 т. К., 2006. Т. 1. С. 17.
19. Вовкодав В., Лазаренко В. Вказана праця. С. 59.; Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. К., 1972. С. 221.
20. Історія Українського Війська. Львів, 1936. С. 551-554.
21. Смірнов М. Вказана праця. С. 107.
22. Вовкодав В., Лазаренко В. Вказана праця. С. 59.
23. Верстюк В. Вказана праця. С. 25.
24. Верстюк В. Вказана праця. С. 26.

25. Вовкодав В., Лазаренко В. Вказана праця. С. 59.; Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. К., 1972. С. 221.
26. Воловик В.П., Воловик О.В. Революційний рух 1920 року на Вінниччині (Хроніка за архівними документами). (До 80 – річчя подій). // Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2000 року. Вінниця, 1999. С. 18.
27. Директорія. Рада Народних Міністрів УНР 1918-1920... С. 62-69.
28. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. К., 1972. С. 221.